

Łukasz KOSIŃSKI

DZIAŁALNOŚĆ ŚWIĘTEGO KOLUMBY STARSZEGO WŚRÓD PIKTÓW Wokół konwencji hagiograficznej¹

W źródłach średniowiecznych poświęconych misji można odnaleźć dwa modele konwersji. Pierwszy dotyczy sytuacji, gdy nawracający miał do czynienia ze słabą władzą centralną albo z jej brakiem – zwracał się więc do zwykłych ludzi bądź próbował nawracać poszczególne grupy rodowo-plemienne. Model drugi odnosi się do przypadku, gdy wobec istnienia silnej władzy misjonarz najpierw nawracał monarchę, a dopiero gdy przekonał go do nowej wiary, dokonywał chrystianizacji poszczególnych grup mieszkańców.

Święty Kolumba Starszy, zakonnik i działacz religijny, to jedna z najważniejszych postaci wczesnego Kościoła iroszkockiego. Swoją działalność rozpoczął w rodzinnej Irlandii, gdzie założył ważne i znane klasztory. Misjonarze z klasztorów w Kells, Derry i Durrow – będących wybitnymi ośrodkami kultury – przyczynili później się do konwersji znacznej części Europy.

W niniejszym artykule zajmować się będziemy jednak nie działalnością świętego w jego ojczyźnie, lecz misją chrystianizacyjną, jaką prowadził on wśród ludów piktyjskich na północy Szkocji. Zagadnienie to jest istotne zwłaszcza z tego powodu, że swoją aktywnością misyjną Kolumba położył podwaliny pod średniowieczne państwo szkockie.

Podjmiemy próbę analizy *Vita Sancti Columbae* [Żywota świętego Kolumby], biografii świętego spisanej pod koniec siódmego wieku na wyspie Iona przez Adamnana, dziewiątego opata znajdującego się tam klasztoru. Szczególną uwagę zwrócimy na ukazane w tym tekście metody chrystianizacji oraz kontekst misji. Wprawdzie zawarte w tym dziele informacje są mocno wyidealizowane – wszak powstało ono po upływie około wieku od przedstawionych w nim wydarzeń – idealizacja ta jednak oddaje panujące w środowisku intelektualistów iryjskich w okresie wcześniejszego średniowiecza przekonania dotyczące wzorców konwersji, jej motywów, zasad i organizacji. Zamieszczone w *Vita Sancti Columbae* opisy działalności świętego w Szkocji w sposób typowy dla średniowiecznych hagiografii wzbogacone zostały o recepcję funkcjonujących w tym czasie toposów.

¹ Praca naukowa sfinansowana przez Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie w ramach grantu Wydziału Humanistycznego.

W artykule tym zamierzamy również korzystać z innych źródeł, mających pomocnicze znaczenie dla interpretacji podjętego zagadnienia. Są to: *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* [Historia kościelna narodu Anglów] autorstwa Bedy Czcigodnego spisana w pierwszym ćwierćwieczu ósmego stulecia oraz tak zwane listy królów piktyjskich, zawarte w *Chronica Pictorum* [Kronice Piktyjskiej], której najstarsza wersja powstała zapewne w dziesiątym wieku².

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie typowych dla analizowanych tekstów opisów zachowań Kolumby Starszego w spotkaniach z pogańskimi Piktami. Kluczowe znaczenie będzie więc miało odnalezienie struktur narracyjnych (topicznych) obecnych w żywocie Kolumby, w dziele Bedy (w odniesieniu do opisów misji interesującego nas świętego) i w listach królów piktyjskich. Postaramy się pokazać, w jaki sposób pewne uniwersalne wartości przenoszone były pomiędzy poszczególnymi tekstami świadczącymi o misji Kolumby wśród Piktów, jak też ustalić wpływ wątków biblijnych i mitologicznych na opisy przedstawianych zdarzeń.

Odpowiednio do struktury fabularnej głównego przekazu zajmować nas będą kolejno relacje Kolumby ze zwykłymi rodzinami i innymi przedstawicielami społeczności piktyjskich nienależącymi do elit, kontakty duchownego z władcą Brudem mac Maelchonem i spotkania świętego z pogańskimi kapłanami.

Przedstawiona przez Adamnana postać Kolumby Starszego wpisuje się w kilka znanych badaczom typów świętości; niektóre z nich zaczerpnięte zostały z hagiografii kontynentalnych, na przykład z *Vita Martini*³. Kolumba posiadał takie atrybuty, jak zdolność uzdrawiania chorych czy obrony ludzi przed różnymi niebezpieczeństwami. Nas jednak interesuje przede wszystkim zastosowany w opisie Adamnana, jak też i w innych najstarszych źródłach, schemat konwersji Piktów dokonywanej przez misjonarza. W opisach działań świętego w Szkocji realizowana była pewna przyjęta w hagiografii iroszkockiej konwencja, zgodnie z którą święty umiejętnością czynienia cudów górował zawsze nad przedstawicielami starej wiary, choć i oni nie byli pozbawieni pewnych mocy.

W literaturze przedmiotu brak głębszych analiz tradycji misji Kolumby w Szkocji, ukazujących zastosowane w pismach hagiograficznych konwencje i wskazujących na obecność pewnych struktur narracyjnych, mających na celu przedstawienie wizji świętości misjonarza. Tematyką chrystianizacji Piktów przez Kolumbę zajmowało się wielu badaczy, próby analizy tekstów dotyczących jego działalności w tym zakresie podejmowali oni jednak zwykle pośrednio, na marginesie innych, szerszych dociekań. Na szczególną uwagę zasługują komentarze

² Por. W. L i p o ń s k i, *Narodziny cywilizacji wysp brytyjskich*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2001, s. 385.

³ Por. J.M. P i c a r d, *The Purpose of Adomnan's Vita Columbae*, „Peritia” 1(1982), s. 166.

Richarda Sharpe'a do opracowanego i wydane go przez niego manuskryptu *Vita Sancti Columbae*⁴. Interesujące ustalenia znalazły się też w pracy Jamesa Frasera poświęconej wczesnym dziejom Szkocji⁵. Struktury literackie tekstów hagiografii iroszkockiej badał Jean M. Picard⁶. Z polskich badaczy warto wymienić Jerzego Strzelczyka i jego monografię o znaczeniu Iroszkotów dla dziejów Europy⁷.

W dotychczasowych badaniach widoczna jest pewna poważna luka. Ni niejsze studium oczywiście nie będzie w stanie jej wypełnić – rzecz dotyczy złożonych kwestii z pogranicza historii, antropologii kulturowej i nauk literaturoznawczych. Zamierzamy jednak podjąć próbę ukazania najważniejszych, naszym zdaniem, problemów wiążących się z zarysowaną wyżej tematyką i wstępnie je przeanalizować.

POCZĄTKI CHRYSZTIANIZACJI PIKTÓW

O skutecznej konwersji Piktów, z którą wiązało się powstanie odpowiedniej administracji kościelnej, możemy mówić dopiero w odniesieniu do czasów Kolumby Starszego. Za sam początek chrystianizacji ludów piktyjskich należy jednak uznać wcześniejszą od działalności Kolumby misję świętego Niniana z Whithorn⁸. Najczęściej przyjmuje się, że ów mnich, pochodzący prawdopodobnie z Brytanii, działał w latach 400-430 na terenie południowej Szkocji⁹. Beda, pisząc w *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* o przybyciu Kolumby do władcy Piktów Bruda mac Maelchona¹⁰, wspomina, że na południu mieszkali Piktowie, którzy wcześniej zostali nawróceni przez świętego Niniana¹¹. Jest to jedyna wzmianka u Bedy o tej misji. Trzeba tu również zwró-

⁴ Zob. A d o m n á n o f I o n a, *Life of St Columba*, tłum. R. Sharpe, Penguin Classics, London 1995.

⁵ Zob. J. F r a s e r, *From Caledonia to Pictland: Scotland to 795*, Edinburgh University Press, Edinburgh 2009.

⁶ Zob. J. M. P i c a r d, *Structural Patterns in Early Hiberno-Latin Hagiography*, „Peritia” 4(1985), s. 67-82.

⁷ Zob. J. S t r z e l c z y k, *Iroszkoci w kulturze średniowiecznej Europy*, PIW, Warszawa 1987.

⁸ Por. A. O. A n d e r s o n, *Ninian and the Southern Picts*, „The Scottish Historical Review” 27(1948), s. 26.

⁹ Por. E. A. T h o m p s o n, *The Origin of Christianity in Scotland*, „The Scottish Historical Review” 37(1958), s. 19n.; A n d e r s o n, dz. cyt., s. 28; R. B u l a s, *Pierwsze kościoły i klasztory iryjskie (V wiek)*, w: *Sympozja Kazimierskie poświęcone kulturze świata późnego antyku i wczesnego chrześcijaństwa*, t. 2, *Między starożytnością a średniowieczem*, red. B. Iwaszkiewicz-Wronikowska, D. Próchniak, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2001, s. 62.

¹⁰ Por. K. F o r s y t h, *Language in Pictland, Spoken and Written*, w: *A Pictish Panorama: A Story of the Picts*, red. E.H. Nicoll, K. Forsyth, Pinkfoot Press, Brechin 1995, s. 9.

¹¹ Por. Venerabilis Beda Presbyter, *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, ks. III, 4, <http://www.thelatinlibrary.com/bede.html>.

cić uwagę na to, że choć w źródłach z tego okresu nazwy „Cruithni” i „Picti” na określenie ludów w Szkocji często stosowane są zamiennie, Adamnan nazwą „Picti” określa tylko ludy północnej Szkocji, a nazwę „Cruithni” odnosi do mieszkańców ówczesnej Dalriady¹².

Kolumba schrystianizował Piktów osiadłych na północy Szkocji, mieszkańcy Dalriady byli zaś już wówczas chrześcijanami; ważne jest też, że jego misja okazała się trwała, w jej wyniku powstał lokalny Kościół. Dysponujemy bardzo wartościową pod względami historycznym i literackim relacją o chrystianizacji Piktów dokonanej przez Kolumbę – jest nią przekaz Bedy Czcigodnego. W *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* zapisał on między innymi, że Kolumba wyruszył z Irlandii do Szkocji, by głosić Słowo Boże wśród północnych Piktów, oddzielonych od południowych plemion górami. Przybył do Brytanii w dziewiątym roku panowania potężnego piktyjskiego króla Bruda mac Maelchona. Słowem i przykładem nawrócił lud ten na wiarę chrześcijańską i pozegłował na Ione, gdzie założył klasztor¹³.

Komentarze dotyczące kontaktów Kolumby z królem Brudem mac Maelchonem odnaleźć można również w tak zwanych listach królów piktyjskich, zawartych w *Chronica Pictorum*. Wiarygodność historyczna tego dzieła nie została ostatecznie potwierdzona¹⁴, z punktu widzenia niniejszego artykułu nie ma to jednak znaczenia, istotna jest jedynie zastosowana tam konwencja. Dla porządku należy wspomnieć, że podobne pod względem formy informacje odnoszące się do czasów panowania Bruda mac Maelchona występują również w *Historia ecclesiastica gentis Anglorum* Bedy i w *Vita Sancti Columbae*. Zapis autora jednej z owych list wskazuje, że Kolumba Starszy przybył do króla Bruda mac Maelchona w roku 563¹⁵. Twórcy kompilacji z jedenastego wieku nie byli jednak konsekwentni w datowaniu wydarzeń. Pod rokiem 565 zanotowano bowiem, że Kolumba przybył do Brytanii w dziewiątym roku panowania tego władcy¹⁶. Brud mac Maelchon jest pierwszym występującym w listach królów piktyjskich władcą, którego panowanie potwierdzone zostało

¹² Por. *Adomnan's Life of Columba*, tłum. A.O. Anderson, M.O. Anderson, Thomas Nelson and Sons, Edinburgh 1961, s. 62n.; *Life of Saint Columba, Founder of Hy. Written by Adamnan, Ninth Abbot of that Monastery*, tłum. W. Reeves, Edmonston and Douglas, Edinburgh 1874, s. 253.

¹³ Por. *Venerabilis Bedae Presbyter, dz. cyt.*, ks. III, 4. Por. też: *Strzelczyk, Iroszkoci w kulturze średniowiecznej Europy*, s. 46n.; *L. Bieler, Ireland: Harbinger of the Middle Ages*, Oxford University Press, London 1963, s. 67.

¹⁴ Por. *M.O. Anderson, The Lists of the Kings: II Kings of the Picts*, „The Scottish Historical Review” 28(1949), s. 15.

¹⁵ Por. *The Pictish Chronicle*, w: *Chronicles of the Picts, Chronicles of the Scots, and Other Early Memorials of Scottish History*, oprac. W.F. Skene, Edinburgh General Register House, Edinburgh 1867, s. 344.

¹⁶ Por. *N. Evans, The Calculation of Columba's Arrival in Britain in Bede's Ecclesiastical History and the Pictish King-Lists*, „The Scottish Historical Review” 87(2008), s. 188.

także w innych źródłach¹⁷. Z treści list wynika, że monarcha ten władał Piktami w latach 557-587¹⁸. Odpowiada to przypuszczeniom, że święty przybył do Bruda w dziewiątym roku jego panowania, czyli w 565.

We współczesnej historiografii jako czas przybycia Kolumby do kraju Piktów przyjmuje się więc zazwyczaj rok 565, na podstawie informacji podawanych przez Bedę. Na ten sam rok wskazuje również anonimowa „Kronika anglosaska”¹⁹. Jedną z badaczek, Molly Miller, kwestionuje te ustalenia, uznając, że w roku 565 Kolumba wyruszył z Irlandii (miał to być zatem dopiero początek jego misji), chrystianizację zaś rozpoczął później²⁰. Większość badaczy twierdzi jednak, że Kolumba opuścił ojczyznę dwa lata wcześniej, czyli w roku 563. Dla podjętego przez nas tematu kwestia datowania ma znaczenie drugorzędne – interesujący jest sam opis przebiegu konwersji wśród Piktów.

W istocie misja mogła się przeciągać, gdy święty wędrował od jednej grupy Piktów do kolejnej. Być może Kolumba osiągnął znaczący, godny upamiętnienia sukces dopiero później, gdy udało mu się nawrócić władcę, a ten uznał, że warto rozpowszechnić nową wiarę wśród całego poddanego mu ludu. Niektórzy przypuszczają, że święty musiał najpierw uzyskać szacunek i wpływy wśród poddanych króla Bruda, by później zdobyć ich poparcie przy pozyskaniu tego władcy dla chrześcijaństwa²¹. Sprawa ta budzi wątpliwości. W źródłach średniowiecznych poświęconych misji można odnaleźć dwa modele konwersji. Pierwszy z nich dotyczy sytuacji, gdy nawracający miał do czynienia ze słabą władzą centralną albo z jej brakiem – zwracał się więc do zwykłych ludzi bądź próbował nawracać poszczególne grupy rodowo-plemienne. Model drugi odnosi się do przypadku, gdy wobec istnienia silnej władzy, na przykład królewskiej, misjonarz najpierw nawracał monarchę, a dopiero gdy przekonał go do nowej wiary i mógł swobodnie podróżować po kraju, dokonywał chrystianizacji poszczególnych grup jego mieszkańców.

Sytuacja opisana w *Vita Sancti Columbae* przedstawia się dość osobliwie: Chociaż Piktowie mają zwierzchniego władcę – jest nim wspomniany już Brud mac Maelchon – Kolumba najpierw nawraca poddanych, a dopiero później udaje się do króla. Przyjrzyjmy się bliżej tej sprawie.

¹⁷ Por. M. Miller, *The Disputed Historical Horizon of the Pictish King-Lists*, „The Scottish Historical Review” 58(1979), s. 18, 20.

¹⁸ Por. tamże, s. 10.

¹⁹ Por. *Anglo-Saxon Chronicle*, 565, <http://omacl.org/Anglo/>.

²⁰ Por. Miller, dz. cyt., s. 6.

²¹ Por. J. Smith, *The Life of Saint Columba, the Apostle of the Highlands*, Chalmers & Collins, Glasgow 1824, s. 181; W.F. Skene, *Celtic Scotland: A History of Ancient Alban*, t. 2, *Church and Culture*, Edmonston & Douglas, Edinburgh 1877, s. 121.

CHRYSZTIANIZACJA RODZIN PIKTYJSKICH

Opisany w *Vita Sancti Columbae* – najstarszym zachowanym żywocie Kolumby, zawierającym najwięcej informacji o jego działalności wśród Piktów – przebieg chryścianizacji dokonanej przez świętego miał zgadzać się z przyjętym powszechnie w hagiografiach schematem, w których jednym z elementów niezbędnych dla skuteczności misji było dokonanie odpowiednich cudów. Adamnan opowiada zatem o tym, jak święty uratował pewną rodzinę piktyjską od głodu, błogosławiąc polowania na dziką zwierzynę, które wcześniej, bez wsparcia ze strony świętego, zawsze były nieudane²². W opisach hagiograficznych po tego rodzaju zdarzeniach następowało przyjęcie Słowa Bożego przez wielu pogan; Kolumba nawracał w ten sposób „mężów, żony i ich dzieci”²³ – czyli zwykłych ludzi – jeszcze przed konwersją ich monarchy. W przypadku Irlandii podobna tradycja świadcząca o nawracaniu najpierw niższych warstw społeczeństwa opisana została w *Vita Patricii*²⁴. Co ciekawe, w hagiografiach tych nie występuje typowy dla średniowiecza motyw mulier suadens, czyli kobiety przekonującej do przyjęcia nowej wiary swego męża. W opisie Adamnana całe rodziny jednocześnie przyjmowały chrześcijaństwo. W hagiografiach irlandzkich nie ma również informacji o małżonkach poszczególnych władców.

Kolejnym opisem zawartym w *Vita Sancti Columbae*, w którym w gloryfikujący sposób przedstawiono działalność Kolumby wśród Piktów, jest opowieść o potworze z rzeki Ness²⁵. Adamnan przedstawia, jak święty po przekroczeniu tej rzeki napotkał grupę Piktów, którzy grzebali jednego ze swoich ludzi. Na pytanie świętego o to, co się z nim stało, odpowiedzieli oni, że w rzece czyha potwór, a człowiek ów został przez niego zabity, mimo że płynął łodzią²⁶. Święty nakazał wówczas jednemu ze swych mnichów, aby zdjął ubranie i pozostając jedynie w tunice, przepłynął rzekę. Gdy tylko mnich zaczął płynąć, potwór ruszył na niego z otwartą paszczą. Święty Kolumba krzyknął wtedy w stronę bestii, że nigdy już nikogo ona nie skrzywdzi, po czym nakazał jej zawrócić – przepędził ją znakiem krzyża²⁷. Sprawił, że po-

²² Por. A d o m n á n o f I o n a, dz. cyt., II 37, s. 185-187.

²³ L. H a r d i n g e, *Celtic Church in Britain*, Teach Services, New York 1995, s. 108 (tłum. fragm. – Ł.K.).

²⁴ Por. M. K a ź m i e r c z a k, *Św. Patryk – misyjne trudności i sukcesy Apostoła Irlandii*, „Nowy Filomata” 9(2005) z. 2, s. 153.

²⁵ Por. J. B o r s j e, *The Monster in the River Ness in Vita Sancti Columbae: A Study of a Miracle*, „Peritia” 8(1994), s. 28.

²⁶ Por. A d o m n á n o f I o n a, dz. cyt., II 27, s. 175n.

²⁷ Por. S. T o m l i n s o n, *Demons, Druids, and Brigands on Irish High Crosses: Rethinking the Images Identified as The Temptation of Saint Anthony*, University of North Carolina, Chapel Hill 2007, s. 92, 103, 121.

twór zniknął na zawsze (została legenda, żywa do dzisiaj), a mieszkańcy byli już bezpieczni²⁸.

Adamnan jednak nie przekazuje, że Piktowie po tym zdarzeniu poprosili o chrzest, nie wspomina też, że święty zaproponował udzielenie im sakramentu²⁹. Interpretując intencję autora tekstu, można przyjąć, że Piktowie ci byli już chrześcijanami, a pomoc ze strony świętego stanowiła tylko dowód opieki, jaką roztaczał przywódca duchowy nad swoimi wiernymi. Wpisuje się to dobrze w model średniowiecznych opowieści hagiograficznych.

Kolumba potrafił również przekonywać do nowej wiary poprzez przejmowanie na rzecz chrześcijańskiego kultu miejsc związanych z dawną wiarą pogańską³⁰. Miejscami takimi były na przykład źródła, których woda – jak wierzyli poganie – uzdrawiała różne choroby. Święty Kolumba miał obmyć wodą z jednego z tych źródeł stopy napotkanych przy nim ludzi, przekonując ich, że jej niezwykle właściwości są skutkiem poświęcenia jej w imię Chrystusa³¹. Tego rodzaju praktyki charakterystyczne były także dla misji prowadzonych przez św. Patryka czy św. Brygidę z Kildare w Irlandii³². Inaczej natomiast postępowali misjonarze z kontynentu. W *Vita Martini* opisano, jak święty Marcin niszczył wszelkie miejsca związane z kultem pogańskim³³.

KONTAKTY KOLUMBY Z BRUDEM MAC MAELCHONEM

W świetle analizowanego przez nas tekstu dopiero po przekonaniu do nowej wiary znacznej części społeczeństwa piktyjskiego Kolumba udał się do władcy. Uzyskanie poparcia ze strony króla było niezbędne, aby ostatecznie nawrócić całość ludu. Beda Czcigodny określał władcę Piktów słowami „rex potentissimus”³⁴. Informacje o Brudzie czerpał Beda zapewne z piktyjskich

²⁸ Por. Adomnan of Iona, dz. cyt., II 27, s. 176; C.F. O'Meara, *Saint Columba and the Conversion of the Animals*, „Micrologus: Natura, scienze e società medievali. Nature, Sciences and Medieval Societies” 8(2000), s. 95.

²⁹ Por. B. Dumézil, *Chrześcijańskie korzenie Europy: konwersja i wolność w królestwach barbarzyńskich od V do VIII wieku*, tłum. P. Rak, Wydawnictwo Marek Derewiecki, Kęty 2008, s. 829.

³⁰ Por. *Adomnan's Life of Columba*, s. 25.

³¹ Por. Adomnan of Iona, dz. cyt., II 11, s. 162n.; E.A. Cooke, *Life and Work of Saint Columba*, Simpkin, Marshall, and Co., London 1888, s. 100n.

³² Por. D. Ó Cróinín, *Irlandia średniowieczna (400-1200)*, tłum. J. Szaciłło, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2011, s. 58n.

³³ Por. P. Nehrिंग, *Topika wczesnych łacińskich żywotów świętych (od Vita Antonii do Vita Augustii)*, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 1999, s. 87.

³⁴ *Venerabilis Beda Presbyter*, dz. cyt., ks. I, 7. Por. Anderson, *Ninian and the Southern Picts*, s. 34; G. Herm, *The Celts: People Who Came out of the Darkness*, St. Martin's Press, New York 1977, s. 257.

źródeł, które mógł zdobyć przy pomocy mnichów anglosaskich przebywających wtedy w państwie Piktów. Wiadomo, że zgromadzenie Bedy w Jarrow utrzymywało w tym czasie tego rodzaju kontakty³⁵. Także Adamnan potwierdzał, że Brud był silnym władcą. Według przekazu Adamnana król Piktów na swoim dworze przetrzymywał zakładników z Orkadów, co może świadczyć o tym, że rozciągał on swe wpływy także na pobliskie wyspy³⁶. Nie należy jednak zapominać, że informacje te zawarte zostały w dziele hagiograficznym, którego zadaniem była gloryfikacja Kolumby. Autor *Vita Sancti Columbae* mógł zatem wyolbrzymić znaczenie Bruda mac Maelchona wśród Piktów, aby w ten sposób podnieść prestiż misyjnych dokonań świętego. Byłoby to zgodne z konwencją często stosowaną nie tylko w hagiografii: wielkie, niedostępne zwykłym ludziom dokonania właściwe są bohaterom. W opisie działań Kolumby wyraźne są ślady stylizacji heroicznej. Można przypuszczać, że tekst Adamnana przeznaczony był głównie dla środowisk klasztornych, stosowano w nim więc symbolikę znaną mnichom z ich edukacji opartej przede wszystkim na hagiografii³⁷. Również na hagiografię miały jednak wpływ szersze struktury fabularne, wywodzące się na przykład z epiki. Wyraźnie widoczny jest też wpływ Biblii na sposób prezentacji zdarzeń opisywanych w tekstach hagiograficznych.

Wydaje się, że Brud mac Maelchon mógł być jednym z kilku władców piktyjskich, panującym tylko nad częścią ich terytorium. Zjednoczenia Piktów dokonał dopiero Brud mac Bile, dzięki zwycięstwu nad Anglosasami pod Nechtansmere w roku 685³⁸. Opisy działań Kolumby wśród Piktów są zatem przykładem narracji hagiograficznej, w której władca poganin wskutek dokonanych przez świętego cudów ostatecznie godził się na chrystianizację swoich poddanych, co zapewne potwierdzał jego chrzest. Informacje zamieszczone przez Adamnana wskazują bowiem na to, że Brud mac Maelchon nie mógł posiadać potężnej władzy, gdyż w owym czasie nie była ona scentralizowana. Zapewne dzięki temu Kolumba mógł podróżować po kraju Piktów, nawracając poszczególne grupy, zanim jeszcze ochrzcił ich władcę.

Dalsza część przekazów hagiograficznych o Kolumbie świadczy o tym, że w stosownym czasie święty udał się do siedziby króla Bruda (położonej najpewniej w okolicach dzisiejszego miasta Inverness³⁹), by przekonać go do

³⁵ Por. R. Sharpe, *Introduction*, w: *Adomnán of Iona*, dz. cyt., s. 30n.

³⁶ Por. tamże, s. 32.

³⁷ Por. W. van Egmond, *Converting Monks: Missionary Activity in Early Medieval Frisia and Saxony*, w: *Christianizing Peoples and Converting Individuals*, red. G. Armstrong, I.N. Wood, Brepols, Turnhout 2000, s. 41.

³⁸ Por. Lipiński, dz. cyt., s. 390.

³⁹ Por. T.M. Charles-Edwards, *Early Christian Ireland*, Cambridge University Press, Cambridge 2000, s. 304; A. Konstam, *Strongholds of the Picts: The Fortifications of Dark Age Scotland*, Osprey, Oxford 2010, s. 14, 19, 45n.

przyjęcia nowej wiary. Gdy misjonarz przybył pod gród, okazało się, że brama jest zamknięta, a król nie ma zamiaru go wpuścić. Kolumba naznaczył wtedy drzwi znakiem krzyża, po czym przyłożył do nich dłoń i z łatwością je otworzył. W ten sposób wraz ze swymi mnichami wszedł do środka. Cud ten zrobił tak wielkie wrażenie na królu, że od razu zaakceptował on działania świętego⁴⁰. Podobnie opisano misję świętego Patryka: Po cudach, których dokonał święty, król irlandzki postanowił się ukorzyć. „Zebrawszy starszyznę i radę, rzekł król Loéguire: Lepiej jeśli uwierzę, niż miałbym umrzeć. Podjął za zgodą swych ludzi postanowienie i tego dnia nawrócił się, i przyjął wiarę w wiecznego Pana Boga. Uwierzyło wówczas wielu innych”⁴¹ – podaje Muirchu.

Opowieść o cudownym otwarciu bramy świadczy o tym, że z początku Brud nie był przychylny misji Kolumby⁴². Opór władcy i przekonanie go do nowej wiary za pomocą cudu to typowy wątek hagiografii. Siła duchownego wynika z jego związku z sacrum – dzięki temu ma on do dyspozycji mocne i niezwykle środki perswazji, którymi potrafi złamać bez większego trudu zdecydowany sprzeciw pogańskiego władcy.

Być może zresztą wspomniana w hagiografii scena oparta jest na pewnych realiach. Prawdopodobnie Kolumba Starszy został wysłany do Piktów przez Conalla mac Comgailla, władcę Dalriady (państwa rozciągającego się w owym czasie między wybrzeżem północnej Irlandii a zachodnią Szkocją)⁴³. Powstanie wspólnoty chrześcijańskiej wśród Piktów leżało w interesie króla Conalla⁴⁴. Za pośrednictwem swojego misjonarza mógłby bowiem oddziaływać na nich, uzyskując w ten sposób wsparcie silnego sąsiada⁴⁵. Celem takiej misji byłoby zatem polepszenie stosunków między Piktami a Szkotami z Dalriady⁴⁶.

Jak już zostało wspomniane, według *Chronica Pictorum* Kolumba ochrzcił Bruda w dziewiątym roku jego panowania⁴⁷. Nie wiemy jednak, czy rzeczywiście Brud przyjął chrzest z rąk świętego Kolumby⁴⁸. Adamnan nic na ten temat nie wspomina, ale konwersja władcy mogła być dla niego sprawą oczywistą.

⁴⁰ Por. A d o m n á n o f I o n a, dz. cyt., II 35, s. 184.

⁴¹ M u i r c h u, *Żywot św. Patryka*, tłum. A. Strzelecka, w: *św. Patryk, Pisma i najstarsze żywoty*, red. J. Strzelczyk, Wydawnictwo Benedyktynów Tyniec, Kraków–Tyniec 2003, s. 135.

⁴² Por. C. D. M o n t a l e m b e r t, *Saint Columba: Apostle of Caledonia*, Catholic Publication House, New York 1868, s. 59.

⁴³ Por. F r a s e r, dz. cyt., s. 96n.

⁴⁴ Por. S t r z e l c z y k, *Iroszkoci w kulturze średniowiecznej Europy*, s. 46.

⁴⁵ Por. *Life of Saint Columba, Founder of Hy*, s. 277.

⁴⁶ Por. J. S t r z e l c z y k, *Piktowie*, w: tenże, *Zapomniane narody Europy*, Ossolineum, Wrocław 2006, s. 100n.

⁴⁷ Por. *The Pictish Chronicle*, s. 7; Miller, dz. cyt., s. 4, 20.

⁴⁸ Por. W. F. S k e n e, *Celtic Scotland: A History of Ancient Alban*, t. 2, s. 119; R. S h a r p e, *Introduction, A d o m n á n o f I o n a*, dz. cyt., s. 31.

Nie wiemy także dokładnie, jaka była rola Kolumby w chrystianizacji Piktów⁴⁹. Beda w tej kwestii powołuje się najpewniej na przekazy piktyjskie, ich wiarygodność jest jednak wątpliwa. Na podstawie lektury dzieła Adamnana nie uzyskujemy pełnej odpowiedzi na pytanie, jaki był wpływ św. Kolumby na rozwój chrześcijaństwa wśród Piktów w szóstym wieku. Fakt, że źródła z Iony donoszą o zdarzeniach, które miały miejsce w państwie Piktów sto lat po śmierci świętego, jest jednak znaczący⁵⁰. Udział Kolumby w procesie chrystianizacji Piktów jest niezaprzeczalny. Potwierdzali to zarówno Adamnan, jak i Beda, a różnice w ich relacjach mogą wynikać z tego, że czerpali informacje z odmiennych źródeł. Działalność chrystianizacyjna świętego Kolumby odnotowana została także w późniejszych tekstach piktyjskich. Przyznać trzeba, że w okresie, kiedy żył święty Kolumba, znaczna część Szkocji nadal pozostawała pogańska (podobnie było w przypadku działalności świętego Patryka w Irlandii)⁵¹. Stopniowy sukces zapoczątkowanej przez Kolumbę chrystianizacji wynikał zaś w dużej mierze z adaptacji chrześcijaństwa do warunków i obrzędowości, jakie zastali misjonarze w Szkocji⁵².

Skoro nie mamy pewności, czy Brud przyjął chrzest razem ze swoim ludem, należy przypuszczać, że w tym przypadku doszło do częściowego tylko zaaprobowania nowej wiary przez władcę. Król nie sprzeciwiał się działalności misjonarzy na terenie, na którym panował, nie popierał jednak misji jednoznacznie i nie wywierał nacisku na swój lud, aby przyjął chrzest⁵³. Wiele fragmentów *Vita Sancti Columbae* świadczyć może o takim właśnie charakterze misji Kolumby, przynajmniej w jej początkowej fazie. Ograniczona aprobata władcy przyczyniać się mogła jednak do wielu konfliktów. Z powodu niejednoznaczności źródeł sprawa ta nie może być rozstrzygnięta. Ponieważ król w tym okresie był gwarantem istnienia społeczności, jego konwersja po pewnym czasie stanowiła, jak się wydaje, konieczny warunek powodzenia misji. Wszelkie przejawy kultu były bowiem silnie związane z instytucjami politycznymi i podlegały regułom funkcjonowania danej społeczności⁵⁴. Tam, gdzie władza monarsza była silna, nie mogło dojść do swobodnego wyboru sacrum,

⁴⁹ Por. R. Sharpe, *Introduction, Adomnán of Iona*, dz.cyt., s. 31n.

⁵⁰ Por. tamże, s. 32n.; B.T. Hudson, *Kings and Church in Early Scotland*, „The Scottish Historical Review” 73 (1994), s. 154.

⁵¹ Por. J. Strzelczyk, *Święty Patryk*, w: tenże, *Apostołowie Europy*, Instytut Wydawniczy Pax, Warszawa 1997, s. 60; Ó Cróinín, dz. cyt., s. 61.

⁵² Por. Kaźmierczak, dz. cyt., s. 151.

⁵³ Por. J. Strzelczyk, *Niektóre problemy chrystianizacji Europy wczesnośredniowiecznej*, w: *Nihil superfluum esse. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane profesor Jadwidze Krzyżaniakowej*, red. J. Strzelczyk J. Dobosz, Instytut Historii Uniwersytetu Adama Mickiewicza, Poznań 2000, s. 82n.

⁵⁴ Por. J. Kujawiński, *Spotkanie z „innym”. Średniowieczny misjonarz i jego sacrum w oczach pogan*, „Roczniki Historyczne” 70(2004), s. 54.

a bóg władcy był bogiem całej wspólnoty. Przyjęcie nowej wiary oznaczało zerwanie z tradycją przodków, a to osłabiało legitymizację władzy⁵⁵.

Względnie słaba pozycja władcy wśród Piktów, ukazana w omawianych tu pismach, świadczyć może także o wykorzystaniu przez ich autorów pewnych wzorców znanych z Irlandii. Na Zielonej Wyspie kompetencje monarchy ograniczały się często do pełnienia funkcji symbolicznych⁵⁶. Zasadniczo władza była elekcyjna, co spowodowało, że silną pozycję uzyskali możnowładcy⁵⁷. W Szkocji do osłabienia pozycji władcy przyczynił się również system matrylinearny, pozwalający przedstawicielom arystokracji na wiązanie się z rodem królewskim poprzez małżeństwo z kobietami z tego rodu.

Według przekazu Bedy, nawrócony król przekazał Kolumbie Ione, by święty założył tam klasztor i rozprzestrzenił chrześcijaństwo. Informację tę potwierdzają także źródła piktyjskie. Wydaje się, że uczoney anglosaski również w tej kwestii opierał się na przekazach swoich północnych sąsiadów⁵⁸. Jak podają roczniki irlandzkie⁵⁹, wyspa ta przekazana została Kolumbie przez jego kuzyna, króla Conalla mac Comgaila, władcę Dalriady⁶⁰. Autor roczników wspomina o tym, podając informację o śmierci tego króla. Wydaje się bardzo prawdopodobne, że archipelag Hebrydów Wewnętrznych w owym czasie należał właśnie do króla Conalla, a Iona została przez niego oddana Kolumbie jako doskonała baza do chrystianizacji Szkocji. Takie rozwiązanie wzmocniałoby również pozycję Kolumby przy jego pierwszym spotkaniu z Brudem i dlatego mogło mieć istotne znaczenie dla dalszego powodzenia całej misji.

Vita Sancti Columbae nie jest jedynym iroszkockim tekstem hagiograficznym, w którym wspominany jest Brud mac Maelchon. W *Vita Sancti Comgalli*, żywocie opiewającym czyny świętego Comgalla z Bangor, zapisano bowiem, że na dwór piktyjski przybyli święci Kolumba, Comgall i Cainnech z Achad Bó i napotkali zamkniętą bramę, gdyż (jak dawniej wierzone) władca ów nie

⁵⁵ Por. S t r z e l c z y k, *Niektóre problemy chrystianizacji Europy wczesnośredniowiecznej*, s. 73, 83; D u m é z i l, dz. cyt., s. 319n.

⁵⁶ Por. K a z m i e r c z a k, dz. cyt., s. 150.

⁵⁷ Por. Ó C r ó i n í n, dz. cyt., s. 100.

⁵⁸ Por. L i p o Ń s k i, dz. cyt., s. 391.

⁵⁹ Por. *The Annals of Ulster*, 574, w: *Corpus of Electronic Texts*, <http://www.ucc.ie/celt/published/T100001A/index.html>; *Annals of the Four Masters*, 572, w: *Corpus of Electronic Texts*, <http://www.ucc.ie/celt/published/T100005A/index.html>; *The Annals of Tigernach*, 573, w: *Corpus of Electronic Texts*, <http://www.ucc.ie/celt/published/T100002A/index.html>; *Chronicon Scotorum*, 574, w: *Corpus of Electronic Texts*, <http://www.ucc.ie/celt/published/T100016/index.html>; R. S h a r p e, *Introduction, Adomnán of Iona*, dz. cyt., s. 16.

⁶⁰ Por. W. R e e v e s, *Introduction*, w: *Life of Saint Columba, Founder of Hy*, s. XXXVII; A.O. A n d e r s o n, M.O. A n d e r s o n, *Introduction*, w: *Adomnan's Life of Columba*, s. 30n.

chciał ich wpuścić⁶¹. O tym zdarzeniu wspomina także anonimowy tekst *Vita Sancti Cainnici*⁶². W *Vita Sancti Comgalli* rozwinięto całą opowieść, zaznaczając, że Brud nie od razu przyjął i poparł misjonarzy. Święty Comgall sprawił wówczas, że ręka króla uschła i uzdrowił go dopiero, gdy władca postanowił przyjąć chrześcijaństwo⁶³. Zgodnie z tą tradycją niemałe znaczenie dla powodzenia misji Kolumby wśród Piktów miała pomoc Comgalla z Bangor i Cainnecha z Achad Bó⁶⁴.

Śmierć króla Bruda została dobrze poświadczona w rocznikach irlandzkich. W „Rocznikach z Ulsteru” zapisano pod rokiem 584, że zmarł Brud mac Maelchon, władca Piktów⁶⁵. Pod tym samym rokiem znajduje się podobny wpis w „Rocznikach z Innisfallen”⁶⁶, a w „Rocznikach z Tigernach” – przy innych wydarzeniach z roku 581⁶⁷. Niedługo po śmierci Bruda Kolumba prawdopodobnie odbył drugą misję do Piktów, by uzyskać poparcie nowego władcy dla swoich działań⁶⁸.

Możliwe jest też, że Brud mac Maelchon nie był pierwszym władcą piktyjskim, z którym spotkał się święty Kolumba. Nie ma jednak pewności co do tych wcześniejszych misji, a w każdym razie są one gorzej poświadczane niż działalność misyjna wśród poddanych Bruda⁶⁹. W „Rocznikach z Ulsteru” pod rokiem 580 zamieszczono informację o śmierci władcy Piktów Cennalatha⁷⁰, co wskazywałoby, że musiał on utrzymywać kontakty z duchownymi iroszkockimi. W listach królów piktyjskich przed Brudem mac Maelchonem widnieje natomiast Galam Cennalegh⁷¹, nie jest jednak pewne, czy chodzi o tą samą osobę.

STARCIA ŚWIĘTEGO Z PIKTYJSKIMI DRUIDAMI

Według przekazów dotyczących misji Kolumby – podobnie jak w przypadku tradycji świadczącej o innych misjach ewangelizacyjnych – najbardziej

⁶¹ Por. *Vita Sancti Comgalli*, 51, w: *Vitae Sanctorum Hiberniae*, oprac. Ch. Plummer, Four Courts Press, Dublin 1997, t. 2, s. 18; *Life of Saint Columba, Founder of Hy*, s. 275.

⁶² Por. *Vita Sancti Cainnici*, 20, w: *Vitae Sanctorum Hiberniae*, t. 1, s. 159.

⁶³ Por. *Vita Sancti Comgalli*, 44.

⁶⁴ Por. C o o k e, dz. cyt., s. 88n.

⁶⁵ Por. *The Annals of Ulster*, 584; *Life of Saint Columba, Founder of Hy*, s. 277.

⁶⁶ Por. *Annals of Inisfallen*, 584, w: Corpus of Electronic Texts, <http://www.ucc.ie/celt/published/T100004/index.html>.

⁶⁷ Por. *The Annals of Tigernach*, 581.

⁶⁸ Por. E v a n s, dz. cyt., s. 194.

⁶⁹ Por. B. T. H u d s o n, *Kings and Church in Early Scotland*, „The Scottish Historical Review” 73(1994), s. 147.

⁷⁰ Por. *The Annals of Ulster*, 580.

⁷¹ Por. *The Pictish Chronicle*, s. 7.

zaciekłymi przeciwnikami przyjęcia nowej wiary okazywali się pogańscy kapłani. Mieli oni silną pozycję i duży wpływ na społeczeństwo, nauczali bowiem wielu ludzi i często byli doradcami władców⁷². Przeciwwstawiali się duchownym chrześcijańskim na różne sposoby⁷³. W *Vita Sancti Columbae* opisano, jak Kolumba w starciu z pogańskimi kapłanami dokonał kolejnych cudów, przewidział na przykład, że podana mu woda została zatruta przez druida. Wpisuje się to w kanon średniowiecznych opowieści hagiograficznych, podobne opisy znajdujemy między innymi w *Vita Patricii*⁷⁴.

Wyższość świętego nad pogańskimi kapłanami wyrażała się także w pomocy, jakiej udzielał on rodzinom piktyjskim, szczególnie wówczas, gdy umiejętności pogan okazywały się niewystarczające. Kolumba przybył kiedyś do rodziny, w której niedawno zmarł chłopiec, a kapłani pogańscy nie mogli nic na to poradzić. Święty podszedł do ciała chłopca i w imię Jezusa Chrystusa nakazał mu obudzić się i wstać. Chłopiec powrócił do życia i, jak głosi tradycja, wielu pogan tego dnia uwierzyło w Boga⁷⁵. Aby skutecznie nawracać, należało bowiem udowodnić, że nowa wiara lepiej zaspokaja potrzeby społeczeństwa niż dawne kultury⁷⁶.

Uzdrowianie chorych stanowiło popularny topos hagiograficzny, znany na przykład z *Vita Antonii*⁷⁷. Opisy uzdrowień czy pomnażania pokarmu ukazywać miały nie tylko wyższość chrześcijańskich duchownych nad kapłanami pogańskimi, lecz również to, że święci przejmowali niejako funkcję społeczną sprawowaną dawniej przez druidów, wykonując czynności zarezerwowane dla kapłanów starej wiary. Wynika stąd, że na wizerunek świętych irlandzkich w ich najstarszych hagiografiach wywarły wpływ również wzorce pogańskie⁷⁸.

Według przekazu Adamnana, najpotężniejszym z druidów Bruda był Broichan. Kapłan ów więził niewolnicę, a Kolumba jako dobry chrześcijanin zamierzał ją uwolnić. Nie chcąc podporządkować się woli duchownego, druid odmówił wypuszczenia kobiety, a wskutek tego stan jego zdrowia zaczął się pogarszać. Jak głosi tradycja, Kolumba oznajmił mu, że jeśli chce przeżyć,

⁷² Por. Menzies, dz. cyt., s. 91; Cooke, dz. cyt., s. 90.

⁷³ Por. *The Life of Saint Columba (Columb-Kille) A.D. 521-597, Founder of the Monastery of Iona and First Christian Missionary to the Pagan Tribes of North Britain by Saint Adamnan A.D. 697-704, Ninth Abbot of the Monastery of Iona*, tłum. W. Huyshe, George Routledge & Sons–E.P. Dutton & Co., London–New York 1916, s. 19.

⁷⁴ Por. Murchu, dz. cyt., s. 109-154.

⁷⁵ Por. Adomán of Iona, dz. cyt., II 32, s. 179n.

⁷⁶ Por. Kujawicki, dz. cyt., s. 52.

⁷⁷ Por. Nehrिंग, dz. cyt., s. 82.

⁷⁸ Por. J. Strzelczyk, *Wstęp*, w: św. Patryk, *Pisma i najstarsze żywoty*, s. 31; W. Berschin, *Biographie und Epochenstil im lateinischen Mittelalter*, t. 2, *Merowingische Biographie, Italien, Spanien und die Inseln im frühen Mittelalter*, Hiersemann, Stuttgart 1988, s. 23n.

musi wypić wodę, którą przekazał mu święty. Kapłan, choć początkowo oporny, w końcu uwolnił dziewczynę i spożył ową wodę, dzięki czemu powrócił do zdrowia. Takie opisy pojedynków przedstawicieli starej i nowej wiary są analogiczne do przekazów starotestamentowych⁷⁹. Wiadomo także, że Broichan w sporze z Kolumbą uzyskał wsparcie króla Bruda mac Mealchona, co pokazuje, iż władca ów musiał wówczas być jeszcze poganinem⁸⁰. W opisie hagiograficznym pokonanie Broichana – nauczyciela, naczelnego druida, a niegdyś także opiekuna króla Bruda – oznaczało nie tylko symboliczne, ale też rzeczywiste zwycięstwo świętego nad przedstawicielami starej wiary wśród Piktów⁸¹.

*

Chociaż charakter dostępnych źródeł uniemożliwia określenie znaczenia misji Kolumby Starszego wśród Piktów, bez wątpienia należy stwierdzić, że święty ten położył podwaliny pod Kościół na zamieszkałych przez nich terenach. Rezultaty jego działalności wykorzystane zostały w następnych wiekach przez Iroszkotów i Anglosasów dla zaznaczenia ich wpływów w państwie Piktów. Ponieważ brak jest informacji o reakcji pogańskiej wśród Piktów od czasu misji świętego, wyprawę Kolumby oraz jego następców należy uznać za udaną. Jeden z jej najważniejszych celów, czyli zwiększenie wpływów szkockich w państwie Piktów, a w konsekwencji zawładnięcie nimi, został zatem osiągnięty. Jako że działalność Kolumby wiązała się z jednym z większych sukcesów misyjnych Kościoła iryjskiego, narrację Adamnana o tym wydarzeniu można uznać za pewien model konwersji dokonywanych we wcześniejszym średniowieczu przez mnichów z Zielonej Wyspy. Przedstawieni zaś w hagiografii bohaterowie prowadzący ewangelizację wśród pogan wpisywali się w iroszkocki wzorzec świętości.

⁷⁹ Por. K u j a w i ń s k i, dz. cyt., s. 44.

⁸⁰ Por. A d o m n á n o f I o n a, dz. cyt., II 33, s. 181; J. R y a n, *Irish Monasticism, Origins and Early Development*, Four Courts Press, Dublin 1992, s. 323.

⁸¹ Por. M e n z i e s, dz. cyt., s. 95.